

пра грунтоўную абазнанасць беларускага першадрукара і асветніка ў пытаннях біблейстыкі, яго ўвагу да крыніцзнаўства і тэксталагіі.

Больш таго, пэўныя аспекты прадмовы Ф. Скарыны да кнігі «Прарок Данііл» разам з яго тэксталагічнымі рэмаркамі да свайго перакладу дазваляюць нам лічыць Ф. Скарыну пачынальнікам навуковай тэксталагіі на землях Беларусі. Асабліва ўражае, што Ф. Скарына не толькі прарабіў значную тэксталагічную працу на розных узроўнях, але і палічыў патрэбным спыніць на гэтых пытаннях увагу свайго «паспалітага» чытача.

- ¹ Скарына Ф. Творы: Прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія / Скл. А. Ф. Коршунаў. Мн., 1990. С. 25.
- ² Там жа. С. 69—70.
- ³ Францыск Скарына і яго час: Энцыклапедычны даведнік. Мн., 1988. С. 531.
- ⁴ Скарына Ф. Творы. С. 171.
- ⁵ Там жа. С. 23.
- ⁶ Там жа. С. 24.
- ⁷ Там жа. С. 56.
- ⁸ Там жа. С. 72.
- ⁹ Біблія: Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенай Францыскам Скарынаю ў 1517—1519 гг.: У 3 т. Т. 3. Мн., 1991. С. 724.
- ¹⁰ Там жа. С. 764.
- ¹¹ Немировский Е. Л. Франциск Скорина: Жизнь и деятельность белорусского просветителя. Мн., 1990. С. 277.
- ¹² Неміроўскі Я. Л. Кніга «Прарок Данііл» // Францыск Скарына і яго час. С. 372.
- ¹³ Спадчына Скарыны: Зб. матэрыялаў першых скарынаўскіх чытанняў (1986). Мн., 1989. С. 116.
- ¹⁴ Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук. 1991. № 3. С. 95.
- ¹⁵ Еврейская энциклопедия: Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем. СПб., «Б. г.». Т. 4. С. 509.
- ¹⁶ Лившиц Г. М. Очерки историографии Библии и раннего христианства. Мн., 1970. С. 93.
- ¹⁷ Оеодотіонъ // Энциклопедический словарь. Издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Т. 82. СПб., 1904. С. 290. Дадзены артыкул без змен паўтараюць у трохтомнай энцыклапедыі «Хрысціанство», якая выйшла ў Маскве ў 1993—1995 гг.
- ¹⁸ Еврейская энциклопедия. Т. 4. С. 509—510.
- ¹⁹ Гл. кн.: Творения блаженного Иеронима. Киев, 1863. Т. 1. С. XCIX (кніга маецца ў ЦНБ НАН Беларусі).
- ²⁰ Францыск Скарына і яго час. С. 448.
- ²¹ Слоўнік мовы Скарыны // Анамастыка і тапаміміка. Мн., 1994. Т. 3. С. 220.
- ²² Там жа. С. 229.

І. П. Клімаў

ДАСЛЕДАВАННЕ ПЕРАКЛАДАЎ НОВАГА ЗАПАВЕТУ СЫМОНАМ БУДНЫМ

Найбольш істотнымі праявамі рэфармацыйных ідэй з'яўляліся біблейныя пераклады, якія ахоплівалі як цалкам усю Біблію, так і асобныя яе часткі, перш за ўсё Новы Завет ці Псалтыр. Менавіта Новаму Завету як гадоўнаму падмурку веры надавалася ў пратэстанцкіх пльнях найвялікшая ўвага; менавіта пераклады гэтай часткі Св. Пісання з'яўляліся найперш і яны ж выклікалі вострыя спрэчкі.

Сваю перакладчыцкую дзейнасць пратэстанты Беларусі распачалі ў эпоху, калі біблейная навука на Захадзе дасягнула апагея [3, с. 316—319]. У шэрагу заходніх публікацый меліся самыя разнастайныя выданні — ад манументальных паліглот да кішэнных выданняў; ад шматтомных каментарыяў на ўсю Біблію ці асобныя яе часткі да тэзаўрусаў і рэнчытанняў, вынесеных на маргінэс старонкі. Колькасць перакладаў на народныя мовы ў Заходняй Еўропе можна было лічыць дзесяткамі.

У поўнай меры гэта філалагічнае багацце скарыстаў адзін з дзесячаў польска-беларускай Рэфармацыі Сымон Будны. Сярод сваіх паплекнікаў па антытрынітарнай плыні, што ахапіла з пачатку 1560-х гг. частку пратэстанцкіх супольнасцей Польшчы і Беларусі, ён вылучаўся шырокай эрудыцыяй у галіне сакральнай тэксталагіі і глыбокімі лінгвістычнымі ведамі не толькі ў біблейных мовах, вядомых адукаванай Еўропе, але нават і ў мове царкоўнаславянскай.

Біблейстычны досвед С. Буднага атрымаў прызнанне дзякуючы яго перакладам Св. Пісання, што выйшлі ў 1570-х гг. у розных мястэчках ВКЛ: Новы Завет (Нясвіж, 1570; далей — NT70) разам з т. зв. апокрыфамі (шэраг кніг Старога Завету, якія пратэстанты лічылі некананічнымі), Біблія (Нясвіж; Узда, 1572; далей — B72) і Новы Завет (Лоск, 1574; далей — NT74). Значэнне гэтых выданняў тым большае, што яны з'яўляліся не толькі перакладамі, але і давалі ў выглядзе маргіналій ці каментарыяў у канцы тэксту (у выглядзе т. зв. «прыпісак») эксплікацыйно перакладчыцкай працы і біблейнай крытыкі (выклад і публікацыю тэксту «прыпісак» NT74 гл.: [6, с. 72—80, 139—178]).

На той час пратэстанты Беларусі ўжо мелі некалькі перакладаў як на польскай мове, так і на старабеларускай [3, с. 319—321, 337]. Самым выдатным з іх з'яўляецца т. зв. Радзівілаўская біблія (Брэст, 1563; далей — RB63), над якой працаваў калектыў перакладчыкаў, у т. л. некалькі запрошаных з замежжа знаўцаў біблейных моў. Крыху пазней Новы Завет з RB63 быў перавыдадзены асобна (Брэст, 1566). У хуткім часе тэкст

RB63 быў у асноўным паўтораны ў Новым Запавеце (Нясвіж, 1568; Лоск (?), 1580), падрыхтаваным невядомым рэдактарам, які, аднак, прамаўчаў пра сваю залежнасць ад RB63. Васіль Цяпінскі пераклаў на старабеларускую мову Евангелле (далей ЕЦ) і ў 1570-х гг. выдаў яго (на жаль, не поўнасцю, захаваліся толькі Мц. и большая частка Мк.) недзе на Беларусі ў выглядзе дыглоты з паралельным царкоўнаславянскім тэкстам.

Тэрэтычныя погляды С. Буднага па шырокім коле пытанняў перакладу і крытыкі Новага Запавету выкладаліся ў яго прадмовах да выданняў. Гэта была звычайная практыка таго часу ў Еўропе. У прадмове да В72 Будны ўвогуле не зрабіў пэўных заўваг аб Новым Запавеце. Свае меркаванні наконт новазапаветнай крытыкі ён падаў у прадмове да NT74 (выклад гэтага важнага твора зроблены ў шэрагу прац [6, с. 61—71; 1, с. 57—58; 2, с. 87—98; 3, с. 323—328; 9, с. 85—115]; цалкам тэкст прадмовы перадрукаваны [6, с. 115—139]). У гэтай прадмове С. Будны, між іншым, адзначаў, што некаторыя месцы ў яго перакладзе Новага Запавету пры друку В72 былі адвольна зменены без узгаднення з перакладчыкам. Таму Будны адмовіўся ад перакладу, што выйшаў у В72: *przekład miey za cziy chcesz / iedno by nie za moy* (арк. d.).

С. Будны быў, напэўна, адзіным сярод польскіх і беларускіх біблеістаў, хто быў незадаволены існуючым тэкстам Св. Пісання і імкнуўся аднавіць яго ў былой чысціні [2, с. 87; 2, с. 323]. У сваёй крытыцы С. Будны імкнуўся выкрыць *falsze* у *omyłki* біблейнага тэксту ды даць унутрана не супярэчлівы і вытрыманы тэкст Св. Пісання. У сваёй прадмове да NT74 Будны выкладае тую праграму, паводле якой збіраецца весці крытыку біблейнага тэксту: *Napierwey to pokazemy / ze w Nowem testamencie (tak te księgi dla zwyczaui przyiętego zwać musze) iest wiele nie iedno omyłek / ale co gorszego y falszu. To przszewiodszy / pokarzem y ono / zkąd te omyłki y falsze wzięty. Potem w ktozem ięzyku pismo Apostolskie iest szczysze / y nie tak dalece pofalszowanie. Na ostatek / skąd to pismo zaś ma być naprawione / a ku pierwszemu szczysrości y prawdzie przywroczone* (арк. b. адв.—b. ii). Такім чынам, яго крытыка засяроджана на чатырох пазіцыях: паказ памылак у тэксце Св. Пісання, а таксама крыніц іх узнікнення, вылучэнне найменш сапсаванай версіі Новага Запавету, вызначэнне спосабаў паляпшэння тэксту. Таму гэтая прадмова Буднага з'яўляецца адной з найбольш каштоўных крыніц для вывучэння поглядаў польска-беларускай Рэфармацыі на тэорыю біблейных перакладаў. Даследчыкі нездарма называюць гэты твор уводзінамі, ці пралегоменамі да біблейных штудый [1, с. 57].

С. Будны пачынае са сцвярджэння, што розныя версіі і выданні Св. Пісання маюць шмат памылак і нават фальшаванняў: *Nowe testamenty / ... tak są pokazone / pofalszowane / że nie wiem iesli by co mogło być gor-*

zey pokazone^o (арк. b). Таму евангельскае апавяданне не заўсёды згоднае паміж сабой у дэталях, што Будны паказвае на прыкладах з евангелляў і некаторых апостальскіх лістоў (арк. b. ii—b. iii адв.). Ён падкрэслівае, што супярэчлівасці, досыць шматлікія, узнікаюць пры параўнанні паміж сабой нават грэчаскіх тэкстаў, не толькі лацінскіх (арк. b. ii адв.). Спасылваючыся на працы Эразма ды іншых філолагаў і крытычныя выданні грэчаскага тэксту, С. Будны адзначае, што гэтыя хібы праніклі з трох крыніц: *Pierwsza iest głupstwo pisarzy / Druga, chytrność albo zdrada Heretykow. A trzeća omylnność tłumaczow* (арк. b. iii). Далей ён пераходзіць да аналізу кожнай з гэтых крыніц.

Напачатку С. Будны задае класіфікацыю памылак, што ўзніклі ў рукапісах у выніку іх перапісвання (іх выклад па-беларуску [9, с. 86—90]). Ён вызначае наступныя тыпы памылак: а) злучэнне двух слоў у адно ці раздзяленне аднаго слова на два (арк. b. iii—b. iii адв.); б) пропуск слоў ці нават радкоў (арк. b. iii адв.); в) устаўка па памяці фрагмента з аднаго пасажа ў іншы, падобны да яго, з мэтай іх набліжэння (арк. b. iii адв.—b. v); г) унясенне глосаў ці заўваг на палях непасрэдна ў тэкст (арк. b. v—b. vi адв.); д) эмандацыі саміх пісцоў (арк. b. vi адв.—b. vii адв.). Гэтая класіфікацыя выяўляе знаёмства Буднага з тагачаснай філалагічнай крытыкай.

Далей С. Будны пераходзіць да паказу, як ерэтыкі псавалі тэкст Св. Пісання. Прыклады наўмыснага фальшавання з боку ерэтыкоў ён падае ў большасці выпадкаў паводле айцоў царквы. Памер пашкоджанняў біблейнага тэксту, нанесенага ерэтыкамі, дасягаў, на погляд Буднага, значнага аб'ёму: *Ano nie tylko slowo albo trzy albo wiersz / albo y kilka / przydawać do pisma ś. ważyli się / (co przedsię mnieysza) lecz też całe księgi pod imiony Apostolskimi wypuszczac między ludzi smieli* (арк. b. viii). У пераліку такіх *księg* фігуруюць апакрыфічныя евангеллі і пасланні апосталаў. С. Будны паведамляе, што яшчэ пры жыцці ап. Паўла ерэтыкі распачалі свае ідэалагічныя дыверсіі, а пасля апостальскіх часоў наогул *beze wszey boiazni pismo s. falszowali* (арк. b. viii адв.). На думку С. Буднага, у найбольшай ступені да фальшавання тэксту мелі дачыненне Маркіён, а пасля яго гамаўзіяне (пад гамаўзіянамі ён разумее пануючую афіцыйную царкву). Затое арыяне атрымліваюцца ў яго *ludźmi (iako Erasmus świadczy) wczonemi* і зусім годнымі: *Bo o Arrianiech tego nie czytamy żeby pismo falszowali* (арк. b. viii адв.). Прыхільнае стаўленне С. Буднага да арыян тлумачыцца яго прыналежнасцю да той плыні ў пратэстантстве, якую тады нярэдка называлі арыянствам, з прычыны падабенства яе дактрыны да арыянства IV—V стст., якое адмаўляла боскую прыроду Хрыста.

Нарэшце, С. Будны спыняецца на аналізе хібаў, якія маюцца ў розных недакладных перакладах. Да разгляду ён прыцягвае лацінскія (Вуль-

гата, пераклад Тэадора Безы) і польскія версіі, часам звяртаецца да версій царкоўнаславянскай ці чэшскай. Гаворачы пра польскія пераклады, Будны згадвае пераклад Станіслава Мужыноўскага (Каралёвец, 1550-я гг.), кракаўскія выданні Новага Запавету (выходзілі на працягу 1556—1568 гг.) і Бібліі Леапаліты 1561 г. Усе ранейшыя польскія пераклады ён ганіць, адзначаючы, што *mało nie w każdym ... wadę baczę* (арк. с. ii адв.), але асабліваю крытыку С. Буднага атрымаў кракаўскі пераклад 1561 г., што выйшаў пад рэдакцыяй кракаўскага ксяндза Яна Леапаліты.

Разабраўшы крыніцы памылкаў, што міжвольна ці свядома дапускаліся ў сакральным тэксце, С. Будны пераходзіць да высвятлення пытання, якая версія дае найменш сапсаваны тэкст Св. Пісання. Гэты пункт праграмы біблейнай крытыкі асабліва хваляваў пратэстанцкія плены. На погляд Буднага, абсалютна безаганнай крыніцы вызначыць нельга: *nie masz na świecie ni jednych ksiąg prawie szczyrych* (арк. с. vi адв.).

С. Будны паведамляе, што доўгі час лічыў, быццам *Greckie księgi były ze wszech naprawdźniejsze* (арк. с. iii адв.). Яго да гэтай думкі схіляў той факт, што апосталы (апрача Мацвея) пісалі па-грэчаску. Аднак гэта было памылкай. Грэчаскі тэкст з'яўляецца найбольш сапсаваным, сцвярджае Будны. *Przyczyna tego iest ta iż wszyscy iakmiarz Heretykowie y Grekowie byli y w Grecyi powstawali / y tam mieszkali. A choć też ktorzy nie Grek był / przed się Greckiego ięzyka używał* (арк. с. iii адв.); *Heretykowie / tym a nie innym mówili y pisali <...> nie w-inem ktorem ięzyku / ale w tem ktorego używali / pismo ś: fałszowali* (арк. с. iiiii). Але Будны не адкідае зусім грэчаскі арыгінал, *że z Greckich ksiąg wielki pożytek iest. Bo y nie wszystko pokarżono / y k temu znaczniejsza iest rzecz w onem ięzyku: w ktorem ią napisano / niż w onem do ktorego ią przelano* [так!] (арк. с. iiiii адв.), г. зн., што арыгінал мае перавагу над любым перакладам. Такім чынам, грэчаскія тэксты як першакрыніцы захоўваюць у вачах Буднага сваё значэнне для біблейнай крытыкі.

Найвялікшую шкоду грэчаскім тэкстам, паводле С. Буднага, зрабіла ерась Маркіёна, якая ўнесла туды шмат *falszow* (арк. с. iiiii). Гэты ерэтск часцей за іншых згадвацца на працягу ўсёй прадмовы. Як вядома, Маркіён адкідаў увесь Стары Запавет і лічыў, што яго нельга прымірыць з Новым. Таму ён выдаляў з Новага Запавету ўсе згадкі і алюзіі да Старога. Падобны падыход быў непрымальны для Буднага, які ідэйна сутыкаўся з іудаізмам. У пратэстанцкім памкненні да каранёў хрысціянства і арыянскім адмаўленні траістасці боскай прыроды С. Будны набліжаўся да іудаізму з яго ідэалам праведнага жыцця і вучэннем аб адзіным Богу. Закіды ў іудаізме, якія рабіліся Буднаму яшчэ ў 1560-х гг. [9, с. 28—30; 3, с. 341], былі, напэўна, небеспадстаўныя. У дэдыкацыі Яну Кішку ў NT74 (выклад зместу гэтага твора [6, с. 58—60, 111—115]) Будны скар-

дзіўся на абвінавачанні ў іудаізме, называў іх паклёпамі ды хлуслівымі плёткамі і ўсяляк адмяжоўваўся ад іудаізантаў (арк. а. v адв.—а. vi).

Найбольш годнай лічыць С. Будны лацінскую версію, паколькі *Łacínicy ponieważ tylko jedne Homousianską sektę trzymali / a k temu nie tak bystrych rozumow byli / tak też nierówno mnief v nich Heretykow powstawało* (арк. с. iiiii). І хаця лацінскія тэксты таксама не без заганы (гл. арк. с. vi), але яны *wszakoz nierówno szczyrsze są y prawdziwsze niż Greckie y niż Słowieńskie* (арк. с. iiiii адв.) і *mnief fałszu maią* (арк. с. vi адв.). Будны тлумачыць і прычыну гэтаму: *Łacínski przekład iesli nie za Apostołow / tedy rychło po nich wczynion* (арк. с. v). Пры гэтым ён падкрэслівае, што мае на ўвазе менавіта *Łacínskie stare księgi* (гл. арк. с. iiiii, с. iiiii адв., с. vi), г. зн. старажытны, даеранімавы лацінскі пераклад (т. зв. *Vetus Latina*), хаця ў сваёй прадмове Будны згадвае і Вульгату.

Гэты погляд беларускага пратэстанта на грэчаскі арыгінал можна лічыць наватарскім для свайго часу. С. Будны быў першым пратэстантам, які згадзіўся з тым, што тэкст на мове арыгінала можа саступаць перакладу ў сваёй правільнасці з той прычыны, што рукапісная перадача арыгінала атрымалася больш сапсаванай, чым традыцыйны пераклад [2, с. 112; 3, с. 326]. У 2-й палове XVI ст. вера ў высокую вартасць грэчаскага тэксту моцна ўкаранілася сярод пратэстантаў. Абавязковым атрыбутам іх выданняў стала спасылка на арыгінальныя крыніцы, што мусіла сведчыць пра якасць і аўтэнтычнасць перакладу, хаця нярэдка за такой спасылкай хаваўся пераклад, выкананы з тэксту-пасрэдніка [1, с. 59].

Напэўна, упершыню ў рэчышчы заходнееўрапейскай традыцыі была азначана і вартасць царкоўнаславянскай версіі для крытыкі біблейнага тэксту [2, с. 112, 113; 3, с. 344]. Гаворачы пра старажытны пераклад славян, С. Будны прызнаецца, што не толькі *się w niem wielce kocham*, але і *się z niego wiele nauczył* (арк. с. v). Ён лічыць гэтую версію патрэбнай для справы біблейных перакладаў усіх славян. Але славянскі пераклад саступае лацінскаму, бо *nie prawie rychło przelozon* (арк. с. v), а *Łacínski tłumacz starszy niż Słowieński y dla tego Łacínski przekład prawdziwszy* — адзначае ён у маргіналіях (арк. с. vii). Апрача таго, *głupi popi* не разумелі царкоўнаславянскай мовы і псавалі старажытны пераклад (арк. с. v адв.). С. Будны налічвае *wielkie fałsze w Słowieńskich księgach ... / od ktorých wszystkich Łacínskie stare księgi są wolne*: (арк. с. vi). Варта ўвагі, што такая невысокая ацэнка значэння царкоўнаславянскай версіі для крытыкі тэксту Новага Запавету падзяляецца і сучаснай біблістыкай [2, с. 112].

Пасля кваліфікацыі моўных і тэксталагічных крыніц Будны пераходзіць да апошняга, чацвёртага пункту сваёй праграмы, заяўленай у пачатку прадмовы. Аб'ектам яго далейшага выкладу робяцца метады

выпраўлення і паляпшэння тэксту Св. Пісання. Сапраўднымі, правільнымі для Буднага з'яўляюцца тэксты, *ktore Apostołowie sami / abo iych wczniowie / pisali. Teraz my już takich mieć nie możemy* (арк. с. vii), коратка канстатуе ён. Гэта і прымушае да выпраўлення тэксту.

Найперш С. Будны адваргае ўсе папярэднія спробы выпраўлення біблейнага тэксту. На яго погляд, нельга паводле грэчаскіх кніг папраўляць лацінскія ці лацінскія паводле грэчаскіх, паколькі для гэтага няма беззаганых тэкстаў. Не будзе выйцем і крытэрыі старажытнасці, бо самыя старажытныя з новазапаветных спісаў налічваюць не больш за тысячу гадоў, тады як Маркіёнава ерась пачалася ўжо праз паўтарыста гадоў пасля Хрыста, а неўзабаве за ёй прыйшла і гамаўзіянская (арк. с. vi адв.).

Тым не менш, на погляд Буднага існуе некалькі метадык *ku dostateczniemu a pewnemu pisma Apostolskiego naprawieniu* (арк. с. vii). Па-першае, трэба параўноўваць розныя паралельныя пасажы паміж сабой, тады падазроны пасаж да *podobniego onemu ... na wzor mieć możesz* (арк. с. vii). Па-другое, неабходна звяртацца да твораў айцоў царквы, гісторыкаў і пісьменнікаў, якія цытавалі пасажы Св. Пісання ў першыя стагоддзі хрысціянства (арк. с. vii адв. — с. viii).

На гэтым С. Будны скончвае выкладаць сваю праграму біблейнай крытыкі і пераходзіць да характарыстыкі ўласнага перакладу. Сваёй працай ён намагаўся даць праўдзівы пераклад *bez ludzkich przysąd* (арк. d адв.). Патрэбу ў гэтым сфармуляваў перад Будным (як гаворыцца ў дэдыкацыі) Ян Кішка: *taki nowy testament wydać / w ktorem by przysąd człowieka u omyłek nie było* (арк. a. v адв.). Будны, аднак, рэалістычна ацэньвае свой пераклад і не лічыць яго за ідэал: *nie przeto mówię / żebych ten przekład za prawie doskonały miał / albo za taki który by w tem y sobie dosyć wczynił* (арк. d. ii).

У перакладчыцкай працы С. Будны карыстаўся *Nie z iednegom takiego exemplarzyka / zaśiadszy nad niem*, а абапіраўся на розныя крыніцы: *Miałem oko na Greckie a nie na iedne księgi / dokładałem się Łacińskich / nie zaniedbawałem Słowieńskich* (арк. d адв.). Такая метада адпавядала тагачасным патрабаванням біблейскіх. Ён выкарыстоўваў не толькі варыянты грэчаскага тэксту (у прадмове да NT74 гаворыцца нават пра рукапісы, аднак хутчэй за ўсё Будны абмяжоўваўся тагачаснымі крытычнымі выданнямі), але і іншыя версіі — лацінскую (у прадмове згадваецца як даэранімавы пераклад, так і Вульгата), а таксама царкоўнаславянскую і, напэўна, чэшскую. Апрача таго, для экспертызы асобных пасажаў С. Будны звяртаўся да твораў айцоў царквы (назваюцца Тэртуліян, Еўсеві, Эпіфан, Еранім) і аўтараў часоў Рэнесанса, у прыватнасці Ларэнца Вала, Эразма з Ратэрдама, Марціна Лютэра, Себасцяна Касталіё (Шатыёна), Тэадора Бэзы, Мікалая Зэгера.

Далей С. Будны знаёміць чытача з канонам Новага Запавету (г. зн. складам яго кніг) і, адзначаючы, што канон складаўся паступова, ставіць пытанне на палях *Ktore^v pismu wierzyć* (арк. d. ii адв.). Будны піша, што ў ранняй царкве ў гэты канон уваходзіла меншая колькасць кніг, чым зараз, затое дадаваліся некаторыя іншыя творы, якія зараз лічацца апакрыфічнымі, а асобныя кнігі, што з'яўляюцца цяпер кананічнымі, тады лічыліся апокрыфамі (арк. d. ii адв. — d. iii). Будны сам вырашыў змяніць парадак евангеліяў, паклаўшы пасля Мц. і Mk. адразу Ін., а не Лк., *aby tak oboje księgi Łukasza ś. pospołu były* (арк. d. iii). У гэтым ён спасылкаецца на Хайнрыху Булінгера, аднаго з дзеячаў Рэфармацыі, які так размясціў евангельскія кнігі ў сваім выданні Новага Запавету.

С. Будны ўпершыню [2, с. 114] увёў падзел новазапаветнага тэксту на зачалы ці *Słowieński Rozdziały* (перыкопы), якія *na żądanie bractey miley z narodu Ruskiego po krajoch znaczył* (арк. d. iii). Таксама ўпершыню ў выдавецкай практыцы Рэчы Паспалітай указанні раздзелаў, зачал і вершаў у NT74 былі вынесены за межы евангельскага тэксту і адасоблены ад яго друкарскімі рамкамі. Так зрабіў і Цяпінскі ў сваім выданні. Будны даў наступнае абгрунтаванне гэтаму прыёму: *aby znacžno było co Duch święty przez Apostoły pisał / a co ludzie dla ratunku pamięci przypisowali* (арк. d. iii). Такім чынам ён падкрэсліў аўтэнтычнасць евангельскага тэксту, у якім рубрыкацыі першапачаткова наогул не было. Іншым спосабам захавання гэтай аўтэнтычнасці ў пратэстанцкіх публікацыях служылі дужкі, якімі ў евангельскім тэксце вызначаліся словы, устаўленыя перакладчыкам *dla snadniejszego zrozumienia*, ці сумнеўныя месцы, на конт якога пэўнага *świadectwa niemat* (арк. d. iii адв.).

Выкладзены ў прадмове да NT74 погляды С. Буднага на тэорыю і практыку біблейных перакладаў не з'яўляюцца яго ўласнымі вынаходніцтвамі (як некаторыя згодны думаць [9, с. 85 і наст.]), а набыты ў тагачаснай заходнеўрапейскай біблейнай крытыцы [2, с. 113; 3, с. 324—325]. Праўда, Будны не падае крыніцы, якімі ён карыстаўся, але даследчыкі мяркуюць, што асновай для яго прадмовы служылі працы Эразма [1, с. 59—60; 3, с. 325]. У адносінах да тэзісаў, метадыкі і з большага аргументацыі праца Буднага насіла, безумоўна, кампілятыўны характар. Тым не менш, на ўсходзе Еўропы падобная праца, што давала грунтоўныя ўводзіны ў біблейскую, была навіной [1, с. 60; 3, с. 342]. Тым больш, што Будны, апрача добрай арыентацыі ў тагачаснай біблейнай літаратуры, не быў пазбаўлены і ўласнай навуковай канцэпцыі [1, с. 57]. Яго асабістым укладам можна лічыць прыцягненне ў справу выпраўлення тэксту Св. Пісання царкоўнаславянскай версіі і яе выкарыстанне для аптымізацыі польскага перакладу.

З пазіцый сённяшняга дня нельга не падзвіцца вялікім ведам С. Буднага, якія сведчаць пра добрае знаёмства з працамі заходнееўрапейскіх тэолагаў і філолагаў у асяродку беларуска-польскай Рэфармацыі. Тэорыя біблейных перакладаў на Беларусі адпавядала еўрапейскаму ўзроўню, хаця і была рэхам заходнееўрапейскай біблеістыкі. Грунтоўная філалагічная апрацоўка, якую надавалі біблеісты Рэчы Паспалітай сваім перакладам, была выключнай з'явай сярод іншых нацыянальных перакладаў [1, с. 108]. Гэта стала магчымым дзякуючы не толькі піетэту да Св. Пісання, але і свабодзе тэалагічнай думкі, навуковаму падыходу да тэксталагічных праблем [1, с. 108].

Памылкова лічыць, што славыты правадыр польска-беларускіх антытрынітарыяў ужываў біблейную крытыку выключна ў мэтах удасканалення тэксту Св. Пісання (напрыклад, [9, с. 114—115]). Такімі былі яго дэкларацыі, але практыка была інакшая. Мэты экскурсаў С. Буднага ў гісторыю перадачы і перакладаў новазапаветнага тэксту былі яркава ідэалагічныя. Біблейная крытыка, якую дала рэнесансная філалагія ў рукі вучоных XVI ст., магла служыць з аднолькавым поспехам справе як выпраўлення, так і адвольнай інтэрпрэтацыі Св. Пісання. Пратэстанты XVI ст. выкарыстоўвалі абедзве гэтыя магчымасці, і ў гэтым яны былі не бліжэй да навуковага падыходу, чым каталікі. У сваіх выданнях пратэстанты часта рабілі інтэрпаліцыі прама ў тэкст, незалежна ад іх абгрунтаванасці, а пры перакладзе дапускалі, зыходзячы са сваёй дактрыны, шматлікія адхіленні (гэта было паказана на прыкладзе маргіналіяў у ЕЦ [4]). Такіх адвольных інтэрпрэтацый у Буднага шмат, у чым яго абвінавачвалі нават бліжэйшыя паплечнікі.

Напэўна, галоўным аб'ектам спекуляцый С. Буднага зрабілася прырода Боства і Хрыста. Як прыхільнік антытрынітарызму, Будны шукаў аргументаў супраць траістасці Боства і супраць боскай прыроды Хрыста, што дазваляла абгрунтаваць антытрынітарную дактрыну. Таму непажаданыя пасажы, нават цалкам бясспрэчныя, С. Будны заўжды быў гатовы абвясціць памылкамі перапісчыкаў, ерэтычнымі інтэрпаліцыямі ці неразуменнем перакладчыкаў. Як заўважае Яніна Чарнятовіч, у Буднага «...погляды дактрыны пераважаюць над рэальным станам тэкставага выкладу» [1, с. 61]. Гэтае назіранне пацвярджае і Дэвід Фрык, адзначаючы, што Будны падпарадкаваў філалагію канфесійнай палеміцы [2, с. 98, fn. 58; 3, с. 343].

Прыкладам дактрынальных змен, якія ўносіў С. Будны ў NT74, можа служыць выкіданне выразу «як мяркуюць», шт *putabatur* (*Jako mnimano*) у Лк. 3:23, дзе гаворыцца аб паходжанні Ісуса, сына Іосіфа. Будны апусціў гэты выраз у евангельскім тэксце і падаў яго толькі ў маргіналіях, адзначаўшы, што грэчаская, лацінская і славянская версіі гэты пасаж «адвольна падкідаюць» (*ich to podrzut*). Яшчэ ў NT70 і B72 ён захоўваў гэты выраз у тэксце, хаця і браў яго як сумнеўны ў дужкі; але ў маргіналіях не тлума-

чыў падстаў свайго сумнення. У «прыпісках» Будны тлумачыў сваю кан'ектуру тым, што гэтае месца было «пафальшавана» Маркіёнам (паводле сцвярджэнняў Тэртуліяна і Эпіфана), і спасылкаўся на Яўсевія, які даводзіў, што ў яго часы гэты выраз існаваў не ва ўсіх тэкстах.

Другім прыкладам можа служыць замена ў NT74 выразу «ў жываце панясе», *in utero habebit* (Мц. 1:23, у Буднага верш 22) на слова «цяжарная» (*brzemienna*). Увесь гэты верш Будны ўзяў нават у дужкі, указваючы тым самым на яго сумнеўнасць. Цікава назіраць тут замену традыцыйнага значэння дзеяслова будучага часу, якое выступала яшчэ ў NT70 *w żywoćie mieć będzie*. B72 *poźnie*, на субстантыў. Такім чынам С. Будны пазбавіўся важнага для хрысталагіі ўказання на спосаб зачацця Хрыста, які пярэчыў антытрынітарнай дактрыне. Нават В. Цяпінскі ў гэтым месцы не паслядоўнічаў Буднаму і захаваў традыцыйнае чытанне: *в череве приимет*, паводле царкоўнаславянскага тэксту, з якога ён рабіў свой пераклад. У Цяпінскага сустракаецца слова *беременнымъ* 'цяжарным' Мц. 24:19, якое адпавядае црксл. *непразднымъ* і яркава паказвае на залежнасць ад польскай версіі: у B72 / NT74 тут выступае *brzemiennym*.

С. Будны спасылаўся на два месцы Новага Запавету, Ін. 1:14 і 1-га Ін. 4:2, якія, на яго думку, указвалі, што Ісус Хрыстос не мог прыходзіць у цела. Дзеля доказу гэтага тэзіса ён быў вымушаны адыходзіць ад філалагічных аргументаў і звяртацца да экзегезы. Абвргаючы пераклад Вульгаты ў Ін. 1:14, Будны піша, што евангеліст *ono tylko przez te słowa znać dawa / że Jesus pan acz tak świętym a zacnym Prorokiem był / tedy przedsię ćiałem / to iest śmiertelnym człowiekiem był* (арк. с. i—с. i адв.). Таксама, адкінуўшы пераклад Бэзы ў 1-га Ін. 4:2, ён піша, што *A nie tylko słowa / ale y rzecz sama iasnie pokazuje / ze to falsz co Beza przelozył* (арк. с. ii), паколькі Сын Божы названы *Christusem też abo pomazańcem być nie mógł / Bo nielza Boga namazywać* (арк. с. ii адв.). Экзегеза гэтых месцаў Св. Пісання была зроблена С. Будным тэндэнцыйна, паводле антытрынітарнай дактрыны Сервета.

Таксама з пазіцый гэтай дактрыны С. Будны апавядае пра ерасі. У сваёй прадмове ён рэгулярна выкрывае толькі дзве старажытныя ерасі: маркіёнаву і гамаўзіянскую, але, як ужо адзначалася, пад гамаўзіянствам Будны разумее дагматыку афіцыйнай царквы: *Homousiani sq / ktorzy o synu Bożem twierdzą żeby iedney iestności z Bogiem był Po polsku ie teraz Troyczaki zowq. Oni się Orthodoxami zowq* (арк. b. viii адв., заўвага на палях). Абвясчаючы пануючую царкву ерассю і аблудай, пратэстанты такім чынам пазбаўлялі артадоксію пераваг пануючага становішча ў грамадстве і пераводзілі яе на адзін узровень з гетэрадоксіяй. На думку антытрынітарыяў, тыя пасажы пра Св. Духа, што абгрунтаўвалі траістасць Бога, адлюстроўвалі ўплыў гэтай ерасі на тэкст Св. Пісання. Таму Будны

абвясчае гамаўзьянствам не толькі непрымальныя для яго пасажы ў Новым Запавеце, але і погляды ўсіх прававерных хрысціян.

У іншым выпадку С. Будны, крытыкуючы перакладчыка Кракаўскай Бібліі 1561 г. за *nedouczenie*, дакарае яго за няправільныя, як на думку пратэстанта, адпаведнікі да лацінскіх тэрмінаў. Не вартым здаецца Буднаму пераклад тэрмінаў *presbiter, sacerdos* як *kapłan, ecclesia* і *templum* як *kościół* (арк. с. iii). Крытыцызм С. Буднага ў гэтых прыкладах, як мяркуе Дэвід Фрык [2, с. 92], мае не філалагічнае, а дактрынальнае абгрунтаванне; як пратэстант Будны імкнецца адхіліць пераклад, чыя мова вельмі цесна звязана з практыкай і традыцыяй рымскай царквы.

На прыкладзе прадмовы С. Буднага можна зрабіць выснову, што аб'ектыўнасць падыходу пратэстанцкіх бібліеістаў у пытаннях перакладу і крытыкі тэксту Св. Пісання, задэклараваная ў прадмовах і маргіналіях іх выданняў, была толькі бачнасцю, разлічанай на перакананне прафанаў. Вельмі часта выдаць Св. Пісанне на зразумелай мове і суправадзіць яго тлумачэннямі азначала ў пратэстантызме навізаць чытачу аўтарскае разуменне боскай ісціны. Якраз такія абвінавачанні пратэстанты закідалі сваім каталіцкім апанентам. Пераклад і каментарый у пратэстантызме нярэдка азначаў не лягчэйшы доступ да зместу Св. Пісання, а хітравы спосаб змены светапогляду чытача.

У гэтай сувязі нельга таксама давяраць скаргам С. Буднага пра сапсаванасць тэксту Св. Пісання. Ён імкнуўся ўсяляк перабольшыць памер хібаў у Новым Запавеце, каб абгрунтаваць неабходнасць самых радыкальных змен у тэксце.

Даследчыкі адзначаюць, што, нягледзячы на задэклараваную вартасць лацінскай версіі, С. Будны ў NT74 «грунтаваўся выключна на грэчаскім тэксце» [1, с. 52]. У гэтым перакладзе шмат месцаў, дзе перавага больш аддавалася грэчаскаму тэксту, чым лацінскаму [1, с. 51—53]. Але ў B72 бачныя сляды выкарыстання перакладчыкам лацінскай версіі [7, с. 396—397]. Тым не менш у NT74, дзе Будны прызнаў перавагу лацінскай версіі, а прыхільная згадка пра грэчаскія арыгіналы была знятая, ён папраўляў ранейшы пераклад «паводле грэчаскай версіі насуперак лацінскай» [8, с. 342]. Адыход Буднага ад грэчаскай версіі адбываўся толькі ў спрэчных месцах, важных для антытрынітарнай дактрыны [1, с. 52].

Хаця С. Будны часта згадваў пра грэчаскія кнігі, а ў перакладзе B72 выкарыстоўваў некалькі варыянтаў грэчаскага тэксту [7, с. 396—397], наўрад ці ён працаваў непасрэдна з грэчаскімі рукапісамі, паколькі яны адсутнічалі ў Польшчы. Грэчаскія манускрыпты можна было знайсці ў ВКЛ, напрыклад, у праваслаўных манастырах, якія мелі пэўныя сувязі з грэчаскім Усходам. Але польскім пратэстантам, несумненна, бракавала

ведаў у грэчаскай палеаграфіі і навыкаў у чытанні старажытных рукапісаў. У сваёй тэксталагічнай працы яны маглі абапірацца толькі на крытычныя выданні тэкстаў [1, с. 23]. Практычна ўсе такія выданні паходзілі з Захаду, у Рэчы Паспалітай не было здзейснена ніводнай публікацыі біблейнага тэксту на арыгінальных мовах [1, с. 27].

З гэтых выданняў С. Будны часта згадвае грэчаскія тэксты Эразма з Ратэрдама (Базель, 1516 і шмат перавыданняў у розных гарадах) і Сімона дэ Калінэя (Парыж, 1534); ён, безумоўна, карыстаўся гэтымі крыніцамі. Асабліва высока Будны ацаніў у прадмове да NT74 выданне Калінэя: *ia sam nie z iedniego mieysca doznał że tu rownego (opócz kilka mieysc / y ś. Iohana obiawienia) niemasz* (арк. b. vi). Апрача таго, Будны часта спасылалася ў маргіналіях на грэчаскі тэкст Тэадора Бэзы (Цюрых, 1559, Жэнева, 1565 (двойчы), 1567), які выходзіў з уласным лацінскім перакладам побач (першыя два мелі багатыя каментарыі пад назвай *Annotatio-nes*) і тлумачэннямі на палях, згадваў таксама выданні Жана Крэспэна (Жэнева, 1553) і каменціраваны лацінскі пераклад Себасціяна Шатыёна (Базель, 1551; 1556, 1573), каменціраванае выданне Новага Запавету Вульгаты, здзейсненае Мікалаем Зэгерам (Лувэн, 1559).

У сваёй перакладчыцкай працы на польскую мову С. Будны актыўна выкарыстоўваў царкоўнаславянскую версію, пра што сведчаць шматлікія царкоўнаславянскія [7, с. 397—398, 400]. Цікава, што яны выступаюць толькі ў B72, тады як у NT70 іх яшчэ не было. Але хутка ён адмовіўся ад выкарыстання царкоўнаславянскай версіі і ў NT74 папраўляў свой ранейшы пераклад, па магчымасці паслядоўна выдаляючы царкоўнаславянскі ўплыў.

Прыкладам царкоўнаславянскага ўплыву на пераклад С. Буднага можа служыць слова *dzielaćiel* з Мц. 7:23, якое выступае ў B72 у выразе *dzielaćiele nieprawości*. Як сведчыць слоўнік польскай мовы XVI ст., гэтае слова ў тых часах было зусім невядома; яго польскім адпаведнікам было слова *robotnik*, якое ўжывалася ў біблейных перакладах, у т. л. і ў дадзеным месцы [8, с. 332]. У царкоўнаславянскай частцы ЕЦ на гэтым месцы выступае *д[і]лающие беззаконие*, што захоўвае ў сваім перакладзе і В. Цяпінскі: *делающие беззаконие*. Будны, выпраўляючы ў NT74 свой ранейшы пераклад і ўнікаючы выпадкова трапіўшых царкоўнаславянскіх маў, замяніў *dzielaćiel* на *robotnicy nieprawości*. У RB63 на гэтым месцы выступае парафраз: *wy ktorzy nieprawości czynicie*.

Таксама трапіў у B72 іншы царкоўнаславянскізм: слова *ženich*, якое выступае ў Мц. 25:5, 6, 10 (у абодвух слупках ЕЦ *женихъ*), у прыпавесці аб дзесяці дзевах. Паводле слоўніка польскай мовы XVI ст., гэтае слова, за выключэннем указаных месцаў B72, не сустракаецца ў тагачасных

польскіх тэкстах. У польскіх біблейных перакладах яму адпавядае *nowożenia* ці *oblubieńca* [8, с. 332]. У NT74 Будны замяніў *zenich* на *nowożenia*.

На залежнасць ад царкоўнаславянскай крыніцы паказвае і чытанне В72 *dostoyni* Мц. 22:8, якому ў царкоўнаславянскай частцы ЕЦ адпавядае *досѣтоини*, тады як у польскіх перакладах выступае чытанне *godnymi* RB63 і *godni* NT74, таксама і ў перакладзе Цяпінскага: *годны*.

Царкоўнаславянскі ўплыў прысутнічае нават у NT74, дзе С. Будны імкнуўся свядома яго пазбягаць [8]. Слова *winnica* ‘вінаграднік’ (другое значэнне гэтага слова Будны адзначае на маргінесе ў NT74 пры Мц. 21:29 як ‘сховішча для віна’) у прыпавесці аб работніках на вінаградніку (Мц. 21:28—41) традыцыйна выступала ў біблейных польскіх перакладах. Тым не менш С. Будны ў NT74 аднойчы замяняе яго словам *winograd* (Мц. 21:29), пакідаючы *winnica* толькі на маргінесе. Але ўжо ў астатніх вершах (Мц. 21:33, 39, 40, 41) гэтага пасажа Будны вяртаецца да *winnica*, адзначаючы ў маргіналіях, што *właśniey by winograd / ale się zwyczajowi folguie* [8, с. 332]. Паводле слоўніка польскай мовы XVI ст. слова *winograd* вельмі рэдка сустракаецца ў тагачасных тэкстах. У царкоўнаславянскай версіі, як можна бачыць на прыкладзе ЕЦ, у гэтым пасажа выступае *виноградъ*.

У сваёй працы С. Будны мог карыстацца царкоўнаславянскімі рукапісамі, якія лёгка было адшукаць на Беларусі. Але хутчэй за ўсё ён карыстаўся выданнямі, надрукаванымі ў Маскве. У сваёй прадмове 1574 г. Будны крытыкуе выданні Івана Фёдарова і Пятра Мсціслаўца, як выкананыя з недасканалых узораў, а таксама згадвае маскоўскія Евангеллі. На той час, у 1550—60-х гг., у Маскве ўжо было надрукавана некалькі царкоўнаславянскіх Евангелляў (яны цяпер вядомыя як ананімныя), наступныя друкаваныя Евангеллі ў Маскве з’яўляюцца толькі ў 1606 г. Адно з такіх ананімных выданняў было выкарыстана В. Цяпінскім у якасці арыгінала для перакладу і перадрукавана ў яго выданні [5].

На падставе прац С. Буднага добра бачна, што бібліеістыка і перакладчыцкая справа ў асяроддзі польска-беларускіх пратэстантаў 2-й пал. XVI ст. знаходзілася на высокім узроўні. Гэта стала магчымым дзякуючы глыбокаму засваенню эразміянскай філалогіі і гуманістычных ідэй.

У сваіх працах — прадмове і перакладах Св. Пісання — Будны, напэўна, упершыню ў Рэчы Паспалітай даў разгорнутую крытыку біблейнага тэксту. Хаця такая крытыка не была арыгінальнай і паходзіла з тагачаснай гуманістычнай літаратуры, яна мела вялікае пазнавальнае значэнне для мясцовай чытацкай аўдыторыі: упершыню аргументавана паказваліся хібы ў тэксце і крыніцы іх з’яўлення і дэманстравалася метадалогія бібліеістычных доследаў.

Але адна толькі крытыка не задавальняла С. Буднага. Ён спрабаваў намеціць кірункі выпраўлення тэксталагічных заган. Мэтай крытыкі ён абвешчае аднаўленне першадрукавага гучання тэксту. Разумеючы недасягальнасць гэтай мэты ў дачыненні да Св. Пісання, Будны зводзіць справу да канструявання ўнутрана несупярэчлівага і вытрыманага тэксту. Такое канструяванне адбывалася шляхам параўнання старажытных перакладаў, чытат айцоў царквы і паралельных пасажаў у самой Бібліі. Але, апроча грэчаскага арыгінала, ён фактычна працаваў толькі з лацінскай і царкоўнаславянскай версіямі. Выкарыстанне чытат і паралельных пасажаў у яго было абмежавана лічанымі выпадкамі.

С. Будны не меў магчымасці працаваць са старажытнымі рукапісамі і мусіў карыстацца публікацыямі грэчаскага тэксту Новага Запавету і яго лацінскіх перакладаў. Пры гэтым Будны паспрабаваў вылучыць найменш сапсаваную, на яго думку, версію Новага Запавету і прызнаў такой лацінскую. Акрамя таго, упершыню ў заходнееўрапейскай традыцыі была азначана вартасць для крытыкі біблейнага тэксту царкоўнаславянскай версіі, якой С. Будны шмат карыстаўся пры перакладзе.

Аднак перакладчыцкая дзейнасць С. Буднага разыходзілася з яго дэклацыямі стварыць несупярэчлівы і правільны тэкст Св. Пісання. Дзеля падмацавання ўласных дактрынальных палажэнняў ён рабіў адвольныя інтэрпаляцыі ў тэксце Св. Пісання і злоўжываў філалагічнымі працэдурамі. Тэксталогія і біблейная крытыка была для яго не самамэтай, а толькі сродкам, які дапамагаў абгрунтаваць уласную дактрыну. Спасылкі на рукапісы і іншамоўныя версіі мусілі надаць аўтарытэт яго антытрынітарнай дактрыне. Калі тэкст супярэчыў гэтай дактрыне, Будны выкідаў, не вагаючыся, цэлыя пасажы або вершы ці абвешчаў іх фальшывымі альбо памылковымі. Падобнае стаўленне заўважана і ў іншых пратэстанцкіх перакладчыкаў таго часу.

Літаратура

1. Czerniatowicz Janina. Niektóre problemy naukowe greccytyki w pracach biblistów polskich XVI i XVII w.: Teksty greckie a polskie przekłady. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1969.
2. Frick David A. Polish sacred philology in the Reformation and the Counter-Reformation: Chapters in the history of the controversies (1551—1632). Berkeley, 1989.
3. Frick David A. The biblical philology of Szymon Budny: Between East and West // Budny S. Biblia, to jest Księgi Starego i Nowego Przymerza. Nieśwież; Zasław, 1571—1572 / Hrsg. H. Rothe, F. Scholz. Paderborn; München; Wien; Zürich, 1994. Bd. 2. S. 309—349.
4. Клімаў Ігар П. Прагматычны аспект маргіналіяў у «Евангеллі Цяпінскага» // От слова к тексту: Материалы докладов Международной научной конференции, Минск, 13—14 ноября 2000 г.: В 3 ч. Ч. 3. Минск, 2000. С. 65—67.

5. Климов Игорь П. Московский оригинал церковнославянского текста в старобелорусском «Евангелии Тяпинского» // Лингвистическое источниковедение и история русского языка. 2002—2003: Сборник статей. Москва, 2003. С. 372—388.
6. Merczyng Henryk. Szymon Budny jako krytyk tekstów biblijnych. Kraków, 1913.
7. Moszyński Leszek. Zur Sprache der Bibelübersetzung Szymon Budnys von 1572 // Budny S. Biblia, to jest Księgi Starego i Nowego Przymierza. Nieśwież; Zasław, 1571—1572 / Hrsg. H. Rothe, F. Scholz. Paderborn; München; Wien; Zürich, 1994. Bd. 2. S. 354—415.
8. Peplowski Franciszek. Zmiany językowo-stylistyczne w «Nowym Testamencie» Szymona Budnego z 1574 r. // Tekst; Język; Poetyka: Zbiór studiów. / Pod red. M. R. Mayenowej. Wrocław, 1978. S. 319—342.
9. Саверчанка Іван В. Сымон Будны: Гуманіст і рэфарматар. Мінск, 1993.

СФРАГІСТЫКА. ГЕРАЛЬДЫКА

М. М. Ялінская

РОДОВАЯ ГЕРАЛЬДИКА БЕЛОРУССКОГО ДВОРЯНСТВА ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

Родовые гербы — это неперменный атрибут дворянского сословия, который в символической форме красноречиво повествует о своих владельцах. В них отражена и древность рода, и национальное происхождение, а порой и личные заслуги владельца.

Архивные документы в комплексе с другими опубликованными материалами и сохранившимися в музеях и частных коллекциях произведениями искусства — живописных полотнах, ювелирных изделиях и других вещах повседневного обихода — являются уникальным источником по истории дворянства. В данной же статье предпринята попытка комплексного анализа архивных источников, в которых содержится информация о гербах дворян-иностранцев, проживавших на территории Беларуси с конца XVIII до начала XX в. Преимущественно это документы из фондов, а также Российского государственного исторического архива в Санкт-Петербурге (РГИА) и Архива древних актов в Варшаве (AGAD). В ней будут представлены описания некоторых гербов, значительная часть которых до сих пор не получила должного освещения в литературе.

При изучении родословных материалов дворян иностранного происхождения на предмет их утверждения в этом сословии обращает на себя внимание тот факт, что далеко не в каждом деле имеются сведения о фамильных гербах. О родовой геральдике таких фамилий, как Вагнер, Венцель из Пруссии, де Гаас из Франции, Гартинг (родственники которого проживали в Голландии и России) и др., никаких сведений ни в литературе, ни в архивных источниках отыскать не удалось.

Это объясняется, на наш взгляд, несколькими причинами. Во-первых, далеко не все дворяне, обосновывавшиеся на территории Беларуси, на своей исторической родине имели так называемые фамильные (или родовые) гербы, наподобие герба «Biberstein», которым пользовались представители нескольких поколений немецких дворян Биберштейн-Бляуроков. В архивном деле со ссылкой на Гербовник Несецкого (ч. I, л. 87) отмечено, что «род Бляуроков, употребляющий герб «Biberstein» — «в желтом поле имеет быть красный олений рог. В короне таковой же рог концом воткнутый» (рис. 1)¹, в самоотдаленнейшей древности имел сие ж название Биберштейн». Уже в XIII в. в Силезии этим гербом владел Гюнтер фон Биберштейн, а «граф Ян Биберштейн известен там около 1310 г.»²